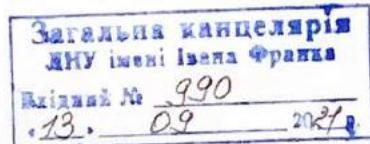

ВІДГУК
офіційного опонента САВЕНКО Оксани Петрівни
на дисертацію РУРАК Юлії Василівни
"Життя і творчість Памва Беринди
в ранньобароковому контексті",
подану на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук
зі спеціальності 10.01.01 – українська література

Однією з актуальних проблем у дослідженні давньої української літератури є висвітлення постатей, які з різних причин були обійдені увагою науковців або оминалися у ХХ ст. з ідеологічних мотивів. До таких постатей належить письменник, друкар, гравер, просвітник і один із зачинателів стилю бароко у вітчизняному письменстві Памва Беринда. Йому і присвячена дисертація Юлії Рурак, яка заповнює ще одну білу пляму в українській медієвістиці.

Життя і творчість Памва Беринди розглядається у дисертації на культурно-історичному тлі національного відродження на українських землях та виникнення барокового стилю в літературі України. Дисертантка широко використовує у своїй роботі найновіші публікації про братський рух у Львові, ґрунтовно характеризує виникнення і розвиток на західних землях України просвітницького процесу, зокрема це стосується заснування братської школи Гедеона Балабана, українського культурно-освітнього, церковного і політичного діяча, львівського православного єпископа. Враховано нові дослідження про складну особистість Гедеона (Лариса Рева, Ігор Скочиляк, Ярослав Запаско, Денис Зубицький), акцентовано на тому, що Памва Беринда був вихованцем Балабана.

Памва Беринду представлено у дисертації в контексті освітніх, мовно-лінгвістичних і літературних тенденцій кінця XVI – першої третини XVII ст. (учителював у Львівській братській школі, написав декілька віршових творів, уклав перший друкований словник "Лексикон словеноруський", займався друкарською і граверською діяльністю у Стрятині). Біографія Памва Беринди, викладена у дисертації, – це найповніша реконструкція його життєвого і творчого шляху. Юлія Рурак ретельно зібрала для цього усі доступні натепер матеріали, тому зміст біографії є науковим, продуманим, найвагомішим на сьогодні словом про життєпис українського діяча.

У другому розділі дисертації лаконічно, але вагомо висвітлено стрятинський та київський періоди у друкарській справі Памва Беринди, зроблено огляд друкованих видань, до яких він був причетний. Також розкрито і його граверську творчість. Ретельність дослідниці виявилась у тому, що вона звернула пильну увагу на атрибуцію видань, зокрема тих, які досі викликали сумніви у науковців, бо були не ідентифікованими з іменем Памва Беринди. Юлія Рурак слушно зауважує при цьому, що "львівські" і "київські" видрукувані вірші можливого його авторства є цікавим об'єктом для окремих досліджень.

Читаючи перший і другий розділи дисертації я звернула увагу на те, що Юлія Рурак непослідовно вживаває на сторінках дисертації ім'я Беринди – то "Памва", то "Памво", і готова була віднести це до зауважень. Аж поки не почала знайомитися із підрозділом 2.3, у якому дисерантка сама пояснила особливості такого вживання. Виявляється, що ім'я "Памво" властиве було Беринді до постригу (до речі, ніде не вказано дату постригу), а коли став ченцем, то закріпив за собою форму "Памва": так і в заголовку дисертації. А втім, надамо слово самій Юлії Рурак: "Вибір чернечого імені міг залежати від різних чинників. Він міг бути самостійним, зумовленим власними, особистісними вподобаннями святості або ж певними життєвими паралелями. Так само ченця могли назвати на честь святого, чиєю пам'ять

ушановують у день постригу. Й існувала інша традиція, згідно з якою перша літера нового імені мала була ідентичною з першою літерою імені, наданого людині при хрещенні.

У 1631 році Памво Беринда наприкінці „Тріоді цвітної” літерами, що нагадують глаголицю, зашифрував своє світське ім’я: „Памво иже и Павель Беринда”. Тобто світське його ім’я було „Павло”, і це відповідає теорії про першу літеру. Чернече ж ім’я Беринди належало до рідкісних, і його зафіксовано в кількох різних варіантах: Памво, Памва, Памвій, Памвон. Зокрема, Василь Німчук писав про таку форму імені, яка прийнята у святцях: „ѡтца Памвѡна Беринду” та „Памвій Беринда” (с. 52 Дис.). Отже, виходить, враження про непослідовність вживання імені письменника зняте цим аргументованим викладом у дослідницькій роботі.

Важливішим у дисертації є розгляд найбільш відомих творів Памва Бериди – "Лексикон словеноруський" та "Вірші на Різдво Христове". Щодо первого твору, то зваженим видається екскурс дисерантки до початків української лексикографії. Далі констатуються і систематизуються загальні відомості про словник Беринди, наводяться міркування про нього відомих учених. Навряд чи можна було очікувати від Юлії Рурак якихось відкритий у цьому аспекті, проте слід відзначити, що це дисертація з літератури, тому мовознавчі питання тут відійшли на другий план. "Лексикон" розглядається комплексно: як словник, котрий можна сприймати як філологічне явище, як факт історії мови, як барокове літературне утворення, як явище мистецьке, де наявні ілюстрації, як книжний друкований витвір.

Чимало уваги відведено у дисертації власне літературному явищу – збірці "Вірші на Різдво Христове" 1616 року. Передусім Юлія Рурак з'ясовує природу жанру декламації, тут уміщеній, оскільки цей твір дослідники часто називали її діалогом. Дисерантка дотримується визначення В. Резанова, який називає "Вірші" винятково декламацією і наводить з цього приводу серйозні аргументи. Діалогом їого називали відомі учені: М. Возняк, М.

Грушевський, Д. Чижевський, вказуючи на те, що "Вірші" є своєрідною перехідною ("простою", за М. Возняком) формою до драматичного мистецтва. Однак маємо тут не діалогічну форму проголошення тексту, адже він розподілений між вісьюмома "отроками", і кожен монолог – це ніби окремий твір з відповідною темою. Тож саме з таких позицій Юлія Рурак сумлінно, детально, мікроскопічно аналізує різдвяну декламацію (зміст, образи, символіка, алегорія, композиція, художні прийоми і засоби, стиль, емоційне тло, контекст). Інші твори, вміщені у збірці, не завжди мають стосунок до різдвяної теми, але інерційно розглядаються в дисертації (с. 93 - 97). А щодо різдвяної декламації, то виникає побажання: треба було акцентувати на апокрифічних елементах "Віршів", зокрема звернутися до апокрифів, зібраних та опублікованих Іваном Франком (т. 2).

Важливе методологічне значення у дисертації має останній розділ, у якому йдеться про "інтерпретаційно-герменевтичні засади Памва Беринди". Розділ охоплює не лише питання інтерпретації творів письменника, а й взаємодію у його виданнях слова та образотворчого мистецтва. З'ясовуючи джерела віршів, Юлія Рурак має підставу стверджувати, що у творах Беринди ідентифікація епізодів, образів, запозичених із Євангелія, здійснюється двома шляхами: 1) від Святого Письма до тексту "Віршів"; 2) від тексту "Віршів" до Святого Письма. І це є продуктивні шляхи, про що розлого пише дисерантка у четвертому розділі, зміст якого переконує у правильності обраної методології.

У дисертації наведено чимало прикладів, які свідчать про те, що збірник "Віршів" Памва Беринди є доволі інтертекстуальним. І це стосується не лише текстуальних вкраплень та обробок у тексті письменника, а й використання у ньому різдвяних церковних співів – кондаків, тропарів, стихирів. Проте основна увага дослідниці зосереджена на біблійних образах з погляду їхньої трансформації у текстах Памва Беринди (багато місця у дисертації відведено інтерпретації різдвяної сцени із пастухами, образу Ісуса Христа, постаті

Богородиці). Відзначено, що у декламації тлумачення образів пастухів, Ісуса, Діви Марії, Йосипа, волхвів, Ірода є "авторським", а це означає: автор хоч і дотримувався євангельського прототексту, але й використав апокрифи, долучив власні літературні та ідеологічні інвенції, зокрема у застосуванні літературних прийомів та переакцентуванні змісту епізодів із Євангелія.

У підрозділі 4.3. "Містерія Боговтілення" Юлія Рурак досліджує різдвяний сюжет як духовне вираження Різдва. Характерно, що у цьому разі різдвяна декламація тлумачиться як бароковий твір, хоч і мовиться у ньому про смисли канонічні, сакральні. На це вказує помічена у декламації антитетичність, визнання множинності і невлаштованості світу – і цей хаос прагнуть гармонізувати Богородиця та Ісус. Водночас у "Віршах" відсутня притаманна бароковій поетиці тема Смерті: навпаки, доведено, що у монолозі восьмого "отрока" домінує вітаязм.

Доречним у дисертації є висвітлення взаємодії словесного та графічного мистецтв у "Віршах" Памва Беринди. Крім того, що така сув'язь характерна для бароко, у дисертаційній роботі Юлія Рурак звертає увагу на образ книги, на її оформлення, ілюстративні компоненти (нагадаю, що Беринда був причетний до граверного мистецтва). Тож цілком закономірно, що у дисертації наявна спроба авторки дослідити постати Памва Беринди як поета і гравера, що зроблено переконливо та аргументовано. Опис та декодування граверних зображень у збірці "Вірші" свідчить про уміння і здатність Юлії Рурак розуміти і тлумачити барокові символи, алгорії, знаки, емблеми. Цей чималий за обсягом підрозділ (4.4) органічно доповнює зміст дисертації, вдало розкриває барокові тенденції у творчості Памва Беринди.

Можна схвально поставитися і погодитися із загальним висновком Юлії Рурак: "На прикладі Памва Беринди бачимо, що кожен освітньо-культурний осередок, в якому він працював, так чи інакше ставав підґрунттям для розвитку українського письменства, оприявнюючи поетику богослужбової лектури, ознайомлюючи учнів з першорядними іменами візантійських

авторів. Перекладні видання, які відкривалися й замикалися віршами самих перекладачів і упорядників цих книг, їх передмовами й післямовами, резонували зі західноєвропейським досвідом інтерпретації східнохристиянських джерел, з новими освітніми тенденціями, зі засвоєнням жанрових форм, зокрема оказійно-навчальних зразків" (с. 146 - 147 Дис.).

Зauważення

1. Актуальність дисертації Юлії Рурак полягає не лише "у відсутності комплексного дослідження творчої спадщини Памва Беринди" (С. 9 Дис.), а й у вивченні витоків українського бароко, у реконструкції національно-культурного відродження кінця XVI – першої третини XVII ст., в уведенні імені Памва Беринди у контекст видатних українських діячів минулого. Про це варто було б сказати у дисертації.
2. Визначення об'єкту і предмету дослідження слід було б поміняти місцями.
3. На с. 71 дисертації зазначено, що "Памво Беринда "Віршами на Різдво Христове" 1616 року окреслив певну перспективу розвитку різдвяної теми у XVII столітті, започаткувавши своїми різдвяними віршами українську різдвяну традицію". Із таким твердженням важко погодитися, адже різдвяна тема була започаткована ще у "Повісті минулих літ" ("Промова Філософа", початок XII ст.), у паломницьких та проповідницьких творах, у Борисо-Глібському циклі оповідань та ін., про що детально йдеться у моїй монографії "Трансформації різдвяного та велиcodнього сюжетів в українській літературі XI – XVIII ст." (Житомир, 2019) та численних статтях у фахових виданнях.
4. Юлія Рурак хоч і дотримується думки фахівців, що "Вірші на Різдво Христове" – це декламація, але допускає непослідовність, часом називаючи цей твір діалогом: "фіналом цього діалогу є..." (с. 84 Дис.), "різдвяний діалог" (с. 112 Дис.).

7

Ці зауваження принципово не впливають на високий виконавський та науковий рівень дисертації Юлії Рурак. Висновки у дослідженні чіткі, лаконічні та вичерпні. Автореферат відповідає основним положенням дисертації.

Загальний висновок: дисертація Рурак Юлії Василівни «Життя і творчість Памва Беринди в ранньобароковому контексті» за змістом і формою становить собою актуальну та концептуальну у сучасному літературознавстві наукову роботу, яка відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України від № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), а її автор заслуговує наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

Кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української та зарубіжної літератур
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

Оксана САВЕНКО

Власноручний підпис доцента
Оксани Савенкo засвідчує

Проректор з наукової та міжнародної роботи
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
кандидат економічних наук, доцент

Тетяна БОЦЯН